MODERN TATAR PROSE: GENRE PECULIARITIES AND LITERARY DEVICES

Gulfiya Rasilevna Gainullina,
Kazan Federal University,
18 Kremlyovskaya Str., Kazan, 420008, Russian Federation,
gulfiarasilevna@mail.ru.

The author presents a profound study of modern Tatar prose: the author focuses on the specifics of the genre and the stylistic devices in the works of Tatar writes and defines the recent trends in the development of Tatar prose. The author states that the genre of a short story is experiencing a period of revival: it is being developed in the view of new psychological and philosophical ideas, emotional disposition, and symbolism. Many stories published in recent years refer to social issues intertwined with antropological and philosophical problems. The stories and novels of the Tatar writer A. Akhmatgalieva excel in ethnic traditions, oriental esthetics and 'lyrical' prose. The stories and novels of R. Galiullin, R. Adkham, R. Rakhman, I. Iksanova, L. Ibragimova and others are unique due to the variety of literary devices and existential motives. M. Kabirov, Z. Khusniyar, and L. Abudarova write in the genre of epic genre prose. Satirical figurativeness prevails in the genre of short stories (Z. Khakim, R. Batulla, F. Battal, R. Rahman, et al.). In the genre of 'bayan', existential motives intertwine with the idea of returning to the roots, the revival of patriarchal moral values. (A. Akhmetgalieva, N. Gimatdinova, et al.). At the turn of the 21stcentury, the novel as a genre has undergone more changes than other genres: it is being developed towards ethnic ideas. The novels by Z. Khakim, Z. Khusnutdinov, F. Bayramov, V. Imamov excel in new themes, their plot structure and literary devices. The article reviews the works of D. Zagidullina M. Khabetdinova, L. Davletshina, and A. Shamsutova on modern Tatar prose.

Key words: modern Tatar prose, short story, story, novella, novel, existential motive, psychology, symbol.

The researcher D. Zagidullina, who studied fundamentally Tatar literature, considers that "modern Tatar prose primarily develops due to the changes in our social and political life and all these changes influence the role and position of the national literature in society" [Zagidullina, 2017, p. 234]. Tatar prose pursues the path of realism and romanticism as well as postmodernism, metaphoric realism, postcolonial motives, intellectual tendencies, which have been popular over the last two decades [Zagidullina, 2017].

It is essential to study literary texts, genre peculiarities and analyze plot structures, ideas, and esthetic perfection. Reviewing modern Tatar prose from this perspective, we see that "a story keeps on being the most sensitive genre to changes" [Zagidullina, 2016, p. 234]. We should mention the writers whose works enrich and diversify literary devices: M. Kabirov, Z. Khusniyar, A. Akhmetgalieva, R. Galiullin, R. Rakhman, Z. Khakim, I. Iksanova, L. Abudanova, L.Ibragimova, R. Adkham, et al. The writers keep on using such traditional devices as a psychological portrait, philosophical generalization, emotionality, symbolism, new methods and devices. In their stories, social issues deal with a person and man's philosophy.

The renewed and developed story suggests new trends and new opportunities for the development of old traditions in Tatar literature. From this perspective, the stories by A. Akhmetgalieva [Akhmetgalieva, 2014] attract our attention [Zagidullina, 2017, p. 127]. Considering the future of a village and relationships between people, the writer reflects on the meaning of life. The image of 'mon' ("melody") is pervasive in the story. The story *Echo* is full of such metaphoric images as *a beautiful birch rustling*, *girls' voices like a murmuring spring*. At the end, the story describes the pride of a mother using such details as *a melody for ears*, *echo, lulled on the wing of the wind*. The writer shows the real relationships among people with the literary images *the smell of a house*, *an appearance of a house* along with the image of the united riversides on the clouds. The echo of generations is like two riversides, which can be united owing to a good relationship. The story "The Saviour" is rich in literary devices provided to ensure the understanding of such philosophical items as a living wonder, the meaning of life. The writer introduces a cross-cutting theme using such details as *the smell of a spring* in the introduction to the story and *the smell of mountain mint*, *the smell of the berry leaves* in its conclusion. The story about

the lives of Mansur, Ibragim, and Raykhana is the narrative about human life circles between Life and Death and existential boundaries. The writer believes that a man can happen to move on to the side of his/her life and keep on living as well as support village, society and people who are on the brink of extinction.

"A Mountain Root" by A. Akhmetgalieva is a story about a teacher who never thought of making a career and becoming a person of authority. It is about a villager's inner monologue, his thoughts and feelings after being appointed head of the village council. The detail *a scythe elevated in the air* enables the author to deliver the message of the story. The man dares not touch a yellow-eyed daisy flower, bluebells, vetches, overripe wild strawberries or disturb an ant bed. But on hearing the news about the meeting, which he is supposed to attend, he puts down his scythe and cuts these beautiful and luscious flowers as he becomes a different person. The feelings and emotions have changed: 'a rush to power' is like 'climbing the mountain' (from the foot of the peak) [Әхмәтгалиева, 2014].

In "Blue Diamond Silver Earrings" by Guzel Adkham [Adkham, 2014] the topical issue of connection of generations becomes the linking line between the past and the present, the main feature of modern national literature. Aidar experiences sincere feelings toward Zaituna but he gives her up because of his career. The earrings have been handed down from generation to generation. Still experiencing sincere feelings, Aidar is temporarily brought back to his own self. He is happy to meet his daughter Nazira. But the news about a new job promotion makes him forget about his daughter, about the sting operation "Blue Diamond Silver Earrings" and the people who took part in it.

"Before the Wedding" by Siren Yakupov [Yakupov, 2014] is a lyrical and emotional story about the life itself. It reveals metaphorical ideas of comparing life with a wedding party and states that each lifetime has its own wedding or just a party. The message of the story is conveyed through revealing the characteristics of a dress.

The story "A Man without a Horse…" by S. Yakupov shows mythological motives of the Tatar holiday Sabantuy by creating different images of a horse. The images *a house without a man* and *a country without a man* represent social problems. The story "Daddy's Melody" [Yakupov, 2014] raises national identity issues describing an orphan who is looking for his parents and familiarizes readers with the Tatar motifs. "The Spider's Gossamer or Granma's Parable for Her Granddaughter" by Gulina Gyimadova [Gyimadova, 2014] is a story about preserving moral values across the years and maintaining love. The writer describes an impact of a dream on the inner life and the state of mind of the characters.

R. Galiullin's story "The World" [Galiullin, 2014] describes the tragedy of a father who lost his daughter. The writer uses impressionistic devices to illustrate the tragedy. D. Zagidullina considers this work to be a classical Tatar story. The important physiological moment is digging a grave. Over the past few years, there appeared many stories about one's regrets concerning past mistakes and wrongdoings, which enhances religiosity and brings one closer to Allah. This story conveys its message without any recommendations or pieces of advice" [Zagidullina, 2017, p. 127–128].

The tragic plot of "The Holiday" by Rifa Rakhman has a perfect structure, distinguishing it from other realistic stories. Although being married to a handsome man from Azerbaijan, Gulsar dreams about coming back to her native town. Gulsara loses her son, splits up with her husband and becomes a wet nurse for her ex-husband's fifth son. The story has the tragic motifs "of Gayaz Iskhaki's works, centered on sacrifice, patience, and wisdom" [Yusupov, Gilazov, 2016, p. 346]. The collection of stories "The Snowball Tree Flower" by I. Iksanova [Iksanova, 2016] includes the stories "The Forgotten Parade", "A War Victim" about the tragedy of the Second World War, the hardships endured in the rear, and the realities of those times R. Gabdelkhakov's stories, written in 2004–2006, are full of romantic motifs and people's pure feelings.

When analyzing his stories, D. Zagidullina comes to the conclusion that the highlight of R. Gabdelkhakov's stories is a combination of several layers, several messages in one plot [Zagidullina, 2017, p. 121]. The writer's story "I Wish I Were an Angel" is a romance about a girl who takes care of her disabled sister and a rich man who falls in love with her.

Thus, traditional realism and romance in the stories of the 21st century continue national, oriental traditions, characteristic of the Tatar classical writer Amirkhan Eniki, whose stories possess the poetic style of prose, symbolism, and modernism.

Avant-garde prose is represented by the works of M. Kabirov, Z. Khusniyar, Z. Khakim, and L. Abudarova. At the turn of the 21st century, M. Kabirov made a Tatar story national. His work "I Love You" is an experience of postmodernism

[Kabirov, 2014]. The story abounds in metaphors [Zagidullina, 2017, p. 177]: there is chaos in this world: no reason to follow rules, to have values, morale, attitudes and the writer's opinion is of no importance. M. Kabirov plays a game with his reader using space and time and placing the processes in the essence of human consciousness in the forefront through the prism of simulacra.

"The Crossing" by Z. Khusniyar [Khusniyar, 2012] attracts the reader by its acute problems, its structure and avant-garde forms. By employing different literary devices, the writer defines his own opinion, his view of things and the life as a whole [Gainullina, 2014, p. 102]. The writer reflects on the life, everyday routines, challenges and pain, using metaphoric images and the image of a wave. The philosophical message becomes urgent expressed in existential motifs of the story: crossing the Great Waters as a great challenge in one's life is like overcoming the obstacles and boundaries between the life and death. The old man, as an archetype of an elder, says that home calls and worries about you. He is concerned with the loss of moral values, beliefs, and religious motifs, which should remind future generations about the importance of these spiritual paths. Z. Khusniyar raises social problems leading the reader to the solution of religious and cultural issues.

The story "Torment" by L. Abudarova [Abudarova, 2017] is a literary work executed according to the traditions of Z. Khakim's avant-garde prose. It expresses a new philosophical view on religion, giving an outlook on life through vanguard literary devices. The story describes a romance between a young innocent girl Nafisa and a lecherous man, a musician. But the plot evolves in a very unusual way: the young innocent girl becomes a shallow thing, while the man purifies spiritually and becomes a pious person. It is a miracle that the lecherous musician regenerates when Nafisa is tormented because of her irresponsibility. Love is pain. These words are pronounced in a church, "A mosque differs from a church. You are alone with the God's son in a church. Face to face. Jesus Christ and you. Allah is in your heart in a mosque, you are all by yourself" [Abudarova, 2017, p. 60]. The writer brings the religions and philosophies together, destroying borders, and linking the philosophy of life with love in existential living. L. Abudarova makes her reader think by using the methods of automatic recording, consciousness, and deep psychological analysis.

Modern prose gravitates towards satirical forms. The stories of the 21st century are written in a satirical genre. Z. Khakim's philosophical and satirical prose appeared at the end of the 20th century enhancing Tatar literary criticism. In his stories, Z. Khakim includes funny situations. Satirical devices help to understand the writer's satirical positions and opinions. "The Value of Songs" is a story about real values of life: "there are a lot of men who tried to earn a living by doing their jobs in the sphere of culture; there are a lot of men of culture who as pigeons on the pedestrian path eat birdseeds" [Khakim, 2014]. After hearing warm wishes, a famous but poor composer becomes impudent and asks people for about thirty thousand rubles. Consequently, he resorts to blackmail and eventually gets fifty thousand rubles by taking his case to court. He hates the famous Tatar accordionist Morpiy Auliyatov (the name has no special meaning; the surname is used as a satirical device) but later, the composer hears his song, gets inspired and accuses him again of not giving money. Humiliation is a feeling experienced both by a talented man and an ordinary person. The writer believes that we, ourselves, are to be blamed for this feeling, which is caused by purposeless days, by being unjustly praised for insignificant, minor creative works. "The Drug Courier" by Z. Khakim is a story about drugs found in Midkhat's stolen shoes. Midkhat and a man whose shoes have been stolen are arrested. Police learn about the stolen shoes and the arrested man is released. Soon Midkhat gets new shoes as a present but he gets frightened and throws them into the river. The story "A Weird Recruit" [Khakim, 2014] depicts a satirical model of society. "The story puts society along with an ideal person" [Zagidullina 2017, p. 204]. An ordinary man – a carpenter, wants to join the army, thus he is to see a physiatrist, a public prosecutor, policemen, and MPs. The writer describes the situations the boy goes through, however, his views are not imposed on the reader, but conveyed indirectly. He makes his readers think and form their own opinions and conclusions. Thus, Z. Khakim makes fun of such features of character as carelessness, naivety, cowardice, and humiliation.

A master of satire, F. Battal, derides dastardly actions, evil thoughts, and bad intentions in his story "World is Going to Turn on Its Head" [Battal, 2014]. He uses unique glasses as his literary tool: they can hear people's thoughts. Consequently, the writer discloses debauchery and prostitution. His stories "Killing" and "Great People Are Near – Life Is Great Here" describe disrespect

and cruelty in the relationships between spouses in a sarcastic way as well as crime in everyday life.

A short story (novella) is also a popular genre among satirical works. According to D. Zagidullina, many writers named their novels and stories a short story or a novella and a narrative in the 1980s. “A short story is a narrative, an explanation, a fictional work of prose. It was a common name for a story at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century [Zagidullina, 2017, p. 135]. The story is a transitional stage of prose, which determines literary devices for new genres [Zagidullina, 2017, p. 135]. In recent years, the stories and novels by N. Gimatdinova, A. Akhmetgalieva, G. Gyilmanov, R. Batulla, F. Bayramova, and R. Rakhmanhave aroused interest due to their polyphony, existential motifs, and their psychological approach.

“Wait for Me” by R. Rakhman [Rakhman, 2014] captures the readers’ attention by its satirical pathos. The images of Saniya and Zainulla and the story of their life are the means to give a critical assessment of the Soviet society. The writer follows the satirical traditions of Fatikh Amirkhan and Tufan Minnullin, his opinion is transmitted via dialogues between the main characters. The story raises the issue of sin and punishment. Yakup builds a pig farm near their houses and the villagers curse him saying “may lightning hit you” and “get sick”. But it does not work. Hedies a silly death in the war time. R. Rakhman refers to the poem “Wait for Me” by K. Simonov and describes how this poem was created, broadening the message of the story by providing associations with the information familiar to the reader.

“Two Sillies” by R. Batulla is a story written as a tale, a legend [Zagidullina, 2017, p. 201]. The characters, Silly Gabdullah and Silly Sirai (Sirazetdin), represent different layers of society. The writer raises the issue of stupidity, carelessness, and incompetence returning to the 1970s and 1980s. Sirazetdin likes reading books, surprisingly however, R. Batullai depicts this character as an example of stupidity, carelessness, and incompetence which are true for both villagers and intelligent people. This literary portrait reminds the old man Munkhazh in the story by T. Minnullin. The villagers grieve over the death of Silly Sirai, because they believe he was neither stupid nor saint. However, they cannot speak out loud or voice their opinion knowing the truth about his intelligence and wisdom. In this way, the writer shows the attitude of the ‘silly society’’ to silly, weird people and raises social issues appealing to the readers’ religious and cultural imagination. The story creates the image of the village Sartash related to the image of ‘a yellow house’ (a mental hospital), which is interpreted in this way at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries in Tatar literature.

Certain short stories are distinguished by their social problems, sad pathos and sad existentialism. “The Last Question” by R. Gabdulkhakova [Gabdulkhakova, 2014] is devoted to a mother who is concerned with earning money, being wealthy, entertaining guests. She forgets about her children and a happy childhood which they deserve. Each society has layers: the rich and the poor; the upper and the bottom layer. Her daughter Aniya and her son Ildar have rich lifestyles, but they lack parental love and care. Therefore, the children “come off the beam”, getting involved in debauchery, promiscuity, crime and drug addiction. Subsequently, they are led to loneliness, failure and dead-end. These existential motifs are common for such stories as “Stubborn” by Nabira Gimatdinova, “A Three Day World” by Kerim Karan and “Game” by Aidar Zakiev. These stories are dedicated to unemployment, crime, banking rat race as well as our moral values and the true face of society.

The story “There is a Nightingale near the Hill Lake” by A. Akhmetgalieva [Akhmetgalieva, 2016] represents social issues through polyphony, psychological approach, and existential motifs. Businessman Shamil and alcohol addicted Nailahave their hidden sorrows, deep and strong feeling of sadness, troubles and worries. The writer gives the characters’ inner monologues and enhances their effect through the image of a birch tree and its monologue. A. Akhmetgalieva accuses the society of making the young people unhappy. Shamil and Nailya, who love each other, never express their feelings. A. Akhmetgalieva reflects on the impact of the socio- political system drawing on the events of the story. The existential motifs of death, that make people helpless and ineffectual, ruin their hopes along with their sin and punishment, which aggravates the situation. “There is a gap between the top and bottom layers of society which narrows for ordinary people in the century of robbery and burglary. It is an appalling gap. But the most terrible thing is the rat race for material wealth, for having money instead of trying to avoid this gap, help each other, have happy moments, go to the sun. But they want only money, wealth, and luxury. Sometimes they hear a warning from Allah and regain consciousness and come to their senses for a while” [Akhmetgalieva 2016, p. 117]. The

story has sad existential motifs: after a long time Nailya finds her abandoned daughter, but refuses to go on. The mythological images of a horse, the Hill Lake, and a nightingale serve to enhance Shamil's awareness of the truth. Shamil was brought up by his grandmother. But the tragedy of Nailya brings him back the life. Shamil is going to tell their daughter about his wife to bring her up with the heritage of the nation in her heart and soul, and an ash grey horse helps to connect the generation and their invaluable gem, their moral values. Shamil makes the nightingale see the beauty. This character, the nightingale, shows how to save the village.

"Nurullah" by N. Gyimatdinova [Gyimatdinova, 2014] is a unique story with respect to the issues it raises and the use of different literary devices. Nurullahhas experienced clinical death and his villagers named him a Saint. The village is struggling to survive, losing its religion, culture and traditional lifestyle. Nurullah has an aim of reviving his village, his collective farm, and religion, he wants to return moral values. The writer speaks through the mouth of an old man, Kilakhmet, making the reader believe in saving the village society from alcohol, in bringing people back to religion. The connection of generation is revealed via a dream. The sacral sense is found in the nightmares about death, the myth about Churay batyr, and the grave of a Saint. The Mingazovs are one of the richest families in Tatarstan. Thanks to an essay, they know about their ancestors. A tight-lipped woman, Sazida, is an orphan, she does not know whose daughter she is and she does not have the meaning of life. Nurullah's idea about "a family tree on a piece of a paper does not advance family" [Gyimatdinova, 2014, p. 44] is expressed to condemn futile opinions and meaningless activities of the people. There is a romance in the story, a couple in love – Tuibike and Nurullah. Being on the edge of death, they escape from their wedding party and survive. When analyzing N. Gimatdinova's stories, D. Zagidullina portrays their romantic characters. The writer refines Nurullah, a realist, describing his feeling, real emotions, hidden sorrows and troubles, and makes him more romantic. The mission of Nurullah is to clear and revive the village and wash away its sins. But the message of the story is both realistic and romantic and the romantic line is the author's choice.

"Immortal" by N. Gyimatdinova [Gyimatdinova, 2017] has a fascinating and clear cut plot, just like her other story. The writer creates a clash of philosophies, representing different religions, by describing a woman with an immortal soul. A girl, Ulmes Gambar ('Immortal Gambar'), was brought up in pagan traditions. She gets married to a Muslim man and accepts Islam, but she has to face a challenge. Having divorced, she keeps the words from the Koran, the image of the mosque and her faithfulness to Allahin her heart. The introduction and the conclusion (epilogue) of the story have the cross-cutting line: leaving her mother's house (her native home) and coming back to her mother's house, her native home to be buried in the land of one's ancestors. The message of the plot is to demolish the myth about the Soviet society. The second plotline is connected with Guldjikhan's (Djigan) life. This line helps both to raise realistic social issues and to strengthen the romantic effect of the story. The write focuses on the philosophy of religion and describes the life story of Ulmes Gambar who refuses to accept and understand what ordinary people value in their lives: following their religion under the circumstances of cruel reality. The 90-year-old woman's worldview is the philosophy of the Tatar nation transmitted from generation to generation. They are keywords which make the reader keep in mind our cultural and religious traditions ("if Allah sends an indigent, we have to be thankful") [Gyimatdinova, 2017, p. 89]. "Be patient with people who hurt you" [Gyimatdinova, 2017, p. 72]. But it is Gambar who gives reason for a simple but good life "I have a great sin: I wear a dress of fear and suffer" [Gyimatdinova, 2017, p. 12].

The story of Ulmes ("Immortal") is a narrative about the hidden feeling of fear, the heritage of Tatar prose in the period between the 1960s and 1980s. Ulmes Gambar loves her husband but there are a lot of obstacles in her way to happiness. She has to change her name, but she cannot get used to it. We guess, sometimes people can survive due to a sense of fear. The writer believes one's memory retains everything despite the changes in the outlook on life, on one's homeland or country. Ulmes Gambar has a very hard life. She remembers her mother, sees her in her dreams on her deathbed. Her mother is her conscience, inner power, and willpower. What is an old woman with a clear conscience afraid of? This plotline captures the reader's attention. She was not a good and loving wife and a wise friend for her husband. The writer's opinion is in the old woman's regrets and thoughts about her husband and her son Rashit. Being brave and different from others, Gambar suffers, trying to find the right way to live. She helps and heals people, gives them hopes and inspires them, but she has no answers to

simple questions about herself. For what reason did she change her name? It was because of fear. The fern is used as a symbolic detail in the story as "it blossoms at night only" [Gyimatdinova, 2017, p. 42].

The story of the immortal woman is a narrative about a flower which blossoms in secret. Ulmes Gambaris like the image of Aqabi-Bibinur (a character of Amirkhan Eniki's story), who wore a white long simple linen dress and a white kerchief, a daughter of the steppe, who spent her life in the service of the Good. Gambar's fear disappears after several events: Gulzhikhan, the daughter of Samigullah, survives; her cruel neighbor finds her daughter and they meet; her grandchild gets married and Gulzhikhan regains the ability to forgive (the plotline about Samigullah and Mirkhaidar). She becomes a woman who has seen a lot in her life and accepts the wisdom of Tatars. The story "Immortal" by N. Gyimatdinova was published in 2017, however it has the same message as in the story of Amirkhan Eniki ("Untold Will"), published in 1965. "Immortal" by N. Gyimatdinova attempts to keep up the old traditions and update them under new social and cultural conditions.

"The Full Moon" by Fasil Safin [Safin, 2014] shows people's cruelty through metaforic details. The writer depicts a dog named Full Moon to tell about man's carelessness and savageness. The image of Full Moon illustrates a philosophical thought about the meaning of life. The short stories "Tanya-Tansylu" by Rinat Kamal, "A Green Leaf is a Symbol of Life" by Klara Bulatova; the story "They Are Mothers" by Samiga Saubanovna represent tragedy in sentimental details.

The novel is one of the most developed genresin 21st centurynational literature. National prose has undergone great changes in recent years. There are novels "Legionnaires" by Z. Khakim, "Divine Justice" by Z. Khusniyar, "Karabek" by V. Imamov, "Immigration" by F. Bairamova, "The King Without a Throne" by M. Amirkhanov, etc., which fascinate readers by new themes, plot structures, and literary devices.

There are novels that extol heroes of war, present new image of Musa Jalil, describe the Second World War and Soviet collaborationism. The academician and historian I. Gilyazov studies the Third Reich in political and militarycooperation withthe Turkic and Muslim people [Gilyazov, 2009]. His research was published decades ago but this issue is raised in the novels and dramas of Z. Khakim at the turn of the 21st century [Khakin, 2009]. His story "Legionnaires" defines a model of a national way of life. The writer describes the Tatar way of life by describing the village of Kyzylyar, which keeps up Tatar traditions and customs. The plot is connected with historical events in the period between June, 1941 and 2005. The plot of the novel, connected with characters of Jabbar and Ansar, who are enemies, is turned into a social problem. Jabbar and Ansar have become enemies because of Fatima, with whom they are both in love. It is Sait who helps them to solve the problem as well as the fate itself decides this issue. Sait is Nagim's continuation and Nagim is just, honest, brave, and wise. Through the character of Jabbar the writer reminds Sait of his role – he has to follow his father's steps. The tragedy of the novel is in villagers who accuse Jabbar and he is banished to Siberia. In the novel, the social problem of betrayal turns into the problem of humanity and universal values. Nagim tells the story about the stigma of the generation to Jabbar, who is honest, kind, strong-willed, and resolute. But he cannot get over his villagers and relatives' betrayal. He wants to commit suicide but gives up the idea. Jabbar is a symbolic character who represents Tatar culture and customs, transmitted from generation to generation, our aspiration to harmony, our desire to pass the moral values of the nation to the new generation. Z. Khakim believes the Tatar nation should preserve its heritages, values, history, wealth, inspiration and aspiration for a better future, its religion and pride for the future generation.

The new genres and literary devices characterize the image of the postmodernist novel. D. Zagidullina defines "Divine Justice" by Z. Khusniyar [Khusniyar, 2014] as "a new Tatar novel in Tatar literature which follows postmodernism and has its own place in Tatar prose" [Zagidullina 2017, p. 228].

The historical novel "Immigration" by F. Bairamova revives the traditions of Makhmut Gali's works. The story is of interest due to its tragic plot and existential sorrow. The writer focuses on religious faith from the beginning of the novel till its end. There is a strong link between the history of Tatar people andtheir religion. We believe that in the novel certain publicistic aspects, revealing our sorrows and worries, are connected with the author's viewpoint.

An ideal romantic hero is created in Tatar historical fiction, with the help of myths and different literary devices. "Karabek" by V. Imamov, [Imamov, 2017] is a historical novel which describes the events in the second half of the 14th century.

I. Zagidullin calls the novel a great piece of work in the cultural society and writes the following: “There is a dashing need to write on historical themes, to develop national ideology, especially in the times of crisis and national rebellion. Historical novel and stories play an important role in updating the historical memory of Tatar readers” [Zagidullin, 2017]. The novel as a genre of realistic prose has a national hero who is an ideal and model man. Gabdullah (Karabek) is a hero, who embodies the image of Tatar people, he is a wise, brave, strong, and sincere fighter. Thus, this novel aims to restore our history along with thememory of the readers. Consequently, a realistic novel uses literary devices that are typical of intellectual literature.

Modern Tatar prose uses different literary devices, the variety of genres and their variations, which improve modern Tatar literature. The writers use allegory, associations, metaphors and other tropes to describe their characters and heroes and make an attempt to achieve aesthetic implications and create works with a profound impact on the reader. Modern prose appeals to the memory of the reader, reflects the human tragedy, depicts our life with its deep emotions and feelings and requires a certain kind of intellectual activity and opens the path for creativity.

In recent years, modern Tatar prose has developed a variety of genres: a short story, a story, a novel, and a novella, employing traditional and avant-garde approaches. At the turn of the 21st century, the national prose changed a lot to keep abreast of the times. It acquired new approaches and methods, developed a variety of new genres: a story, a novella, a short story and a historical novel now enriched with new literary devices and gaining popularity.

References

Abudarova, L. (2017).*Gazap* [Flour]. Idel. No. 3, pp. 53–62. (In Tatar)

Adham, G. (2014). *Zangar kashly kumesh alka* [Silver Earrings with Blue Stones]. Kazan Utlary. No. 5, pp. 5–58. (In Tatar)

Ahmatgalieva, A. (2016). *Tallikulda bylbyl bar: povestlar, hikaialar* [The Nightingale of Lake Tallikul: Stories]. 285 p. Kazan, Tatar.kit. nashr. (In Tatar)

Battal, F. (2014). *Az-azlap kyna: iumoristik kham satirik asarlar* [A Little Bit of Everything: Humorous and Satirical Works]. 381 p. Kazan, Tatar. kit. nashr. (In Tatar)

Batulla, R. (2014). *Ike zhular* [Two Fools]. Kazan Utlary. No. 4, pp. 64–89. (In Tatar)

Gabdelkhakova, R. (2014). *Songy sorau* [The Last Question]. Kazan Utlary. No. 3, pp. 11–14. (In Tatar)

Gainullina, G. R. (2016). *Zinnur Husniiarnyn “Kichu”khikaiasenda avangard alymnar* [Zinur Husner’s “The Ford” as an Avant-garde Approach to the Story]. Tatarskoe iazykoznanie v kontekste Evraziiskoi gumanitarnoi nauki: materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (Kazan, 1-4 noiabria 2016). Pod red. R. R. Zamaletdinova, G.R.Galiullinoi. Pp.101–104. Kazan, izd.-vo Kazan. un.-ta.(In Tatar)

Galiullin, R. (2014). *Zhikhan* [Jihad]. Kazan Utlary. No. 12, pp. 104–108. (In Tatar)

Gyilyazov, I. A. (2009). *Legion “Idel'-Ural”* [The Legion “Idel'-Ural”]. 299 p. Moscow, “Veche”. (In Russian)

Gyimadova, G. (2014). *Paravez zhebe yaki kyz-abi kyissasi* [A Story about an Old Maid]. Kazan Utlary. No.3, pp. 52–61. (In Tatar)

Gyimatdinova, N. (2017). *Ulmas* [Died]. Kazan Utlary. No. 9, pp. 3–101. (In Tatar)

Gyimatdinova, N. (2014). *Nurullah* [Nurullah]. Kazan Utlary. No. 7, pp. 12–101. (In Tatar)

Iusupov, A. V., Gilazov T. Sh. (2016). The Critic Jahmal Validi in the Context of Literary, Theoretical and Philosophical Searches in the Beginning of the 20th Century Literature. Journal of Language and Literature, ISSN: 2078– 0303, Vol. 7. No. 2. May, pp. 344–347. (In English)

Iksanova, I. V. (2016). *Balan chachage: povest, khikaialar, televizion film kham scenariy, esse* [A Flower of a Viburnum: A Tale, Short Stories, a Television and Film Script, Essays]. 189 p. Kazan, Tatar. kit. nashr. (In Tatar)

Imamov, V. (2017). *Karabak* [Karabak]. Kazan Utlary. No. 5, pp. 11–77; No. 6, pp. 7–79. (In Tatar)

Kabirov, M. (2017). *Kitap: roman, khikaialar* [A Book: A Novel and a Story]. 461 p. Kazan, Tatar. kit. nashr. (In Tatar)

Khakim, Z. (2014). *Zhyr bakhase* [The Same Songs]. Kazan Utlary. No. 11. B. 24–58. (In Tatar)

Khakim, Z. (2014). *Narkokurer* [The Drug Courier]. Kazan Utlary. No.10, pp. 22–64. (In Tatar)

Khakim, Z. (2014). *Saer nikrut* [The Strange Recruit]. Kazan Utlary. No.11, pp. 13–53. (In Tatar)

Khakim, Z. (2011). *Legionnaires: roman, povestlar, khikaialar*[Legionaries: A Novel and Stories]. 367 p. Kazan, Tatar.kit.nashr.(In Tatar)

Khusniyar, Z. (2012). *Kichu: khikayalar, povestlar, roman-diologiia* [The Ford: Stories anda Dilogy (Novel)]. 575 p. Kazan, Tatar. kit. nashr. (In Tatar)

Khusniyar, Z. (2014). *Garasat: roman-dilogiia* [Typhoon: A Dilogy (Novel)]. 520 p. Kazan: “Huzur” nashriyat iorty. (In Tatar)

Khak tarikhny kaitaru iulinda (2017) [A True Story on the Way Back]. Kazan Utlary. No. 10, pp. 120–136. (In Tatar)

Rakhman, R. (2017). *Bairam* [Holiday]. Kazan Utlary. No. 4, pp. 93–107. (In Tatar)

Rakhman, R. (2014). *Kot sin mine* [You Wait for Me]. Kazan Utlary. No. 12, pp. 76–103. (In Tatar)

Safin, F. (2014). *Tulgan ai* [Full Moon]. Kazan Utlary. No. 4, pp. 110–118. (In Tatar)

Yakupova, S. (2014). *Khikaialar* [Tales]. Kazan Utlary. No. 3, pp. 55–100. (In Tatar)

Zagidullina, D. F. (2017). *Sovremennaia tatarskaia proza (1986-2016 gg.): osnovnye tendentsii istoriko-literaturnogo protsessa* [Modern Tatar Prose (1986-2016): The Main Trends in the Historical Literary Process]. 246 p. Kazan: Izd.-vo Akademii nauk RT. (In Russian)

Zahidullina, D. F. (2006). *Iana dulkynda (1980-2000 ellar tatar prozasynda tradiciialar iam ianachalyk)* [The New Wave (Traditions and New Trendsin Tatar Proseof 1980s and 2000s)]. 255 p. Kazan: Magarif. (In Tatar)

ХӘЗЕРГЕ ТАТАР ПРОЗАСЫ: ЖАНРЛЫК ХАСИЯТЛӘРЕ, ӘДӘБИ АЛЫМНАР

Гөлфия Расил кызы Гайнуллина,
Казан федераль университеты,
Россия, 420008, Казан ш., Кремль ур., 18 нче йорт,
gulfiarasilevna@mail.ru.

Мәкаләдә хәзерге милли прозаны жанрлык хасиятләре, әдәби алымнар байлыгы яссылыгында бәяләү омтылышы ясала. Әлеге сыйфатлар ачык гәүдәләнгән язучыларның әдәби әсәрләре аның тикшерү объекты булып тора. Күзәтүләргә нигезләнеп, соңгы еллар татар прозасы үсешендәге аерым тенденцияләр ачыклана. Бүгенге татар прозасын өйрәнгәндә, хикәя яңарыш һәм үсеш кичерүче, традицион алымнардан психологизм, фәлсәфи гомумиләштерүләр, эмоциональлек, символларны үз иткән жанр буларак билгеләнә. Соңгы елларда дөнья күргән күп кенә хикәяләрдә иҗтимагый мәсьәләләрнең шәхес, кеше фәлсәфи проблемалары белән үрелеп тасвирлануы ассызыклана. А. Әхмәтгалиева хикәяләре укучы игътибарын милли, шәркый мәдәният традицияләренең дәвам иттерелүе, шигъриләшә бара торган эпик теле белән җәлеп итә. Әдәби алымнарны төрләндерү ярдәмендә экзистенциаль мотивларны калку гәүдәләндергән әсәрләрдән Р. Галиуллин, Г. Әдһәм, Р. Рахман, И. Иксанова, Л. Ибраһимова һ. б. хикәяләре аерылып тора. Авангард прозага мөнәсәбәтле кече эпик жанрлардан М. Кәбиров, З. Хөсникяр, Л. Әбударова әсәрләре игътибарга лаек. Повесть жанры сатирик текст поэтикасын үстерү ягыннан кызыклы (З. Хәким, Р. Батулла, Ф. Баттал, Р. Рахман һ. б.). Соңгы елларда экзистенциаль сагыш мотивын туган нигезгә әйләнеп кайту, милли-әхлакый кыйммәтләрне тергезү эчтәлегенә үреп тасвирлаган әсәрләр еш кына бәян жанры кебек тәкъдим ителә (А. Әхмәтгалиева, Н. Гыйматдинова һ. б. бәяннәре). XXI гасыр башы татар әдәбиятында иң зур үзгәрешләр кичергән жанрлардан романның үзенчәлекле үсеше күзәтелә. Хәзерге татар прозасында З. Хәким, З. Хөсникяр, Ф. Бәйрәмова, В.Имамов романнарының башка күләмле эпик текстлардан тема яңалыгы, сюжет структурасы һәм әдәби алымнар байлыгы ягыннан аерылып торуы ассызыклана.

Тәкъдим ителә торган темага мөнәсәбәтле хәзерге татар прозасын иҗат юнәлешләре, стиль тенденцияләре яссылыгында өйрәнгән Д.Заһидуллина, әсәрләрне шәрехләү барышында әдәби барыштагы аерым күренешләрне билгеләп куйган М. Хәбетдинова, Л. Дәүләтшина, А. Шәмсутова һ. б. хезмәтләре игътибарга лаек.

Төп төшенчәләр: хәзерге татар прозасы, хикәя, повесть, бәян, роман, экзистенциаль мотивлар, психологизм, символлар.

Татар сүз сәнгатен концептуаль якын килеп өйрәнгән әдәбият галиме Д. Заһидуллина фикеренчә, «хәзерге татар прозасының үсешен, беренче, нәүбәттә иҗтимагый-сәяси барыш билгели, бу үз чиратында әдәбиятның җәмгыятьтәге вазифасы һәм урыны үзгәрүгә китерә» (тәрҗ. безнеке. – *Г. Г.*) [Загидуллина, б. 234]. Соңгы ике дистә елда татар прозасында, реалистик һәм романтик юнәлешкә мөнәсәбәтле әдәби текстлар белән беррәттән, постмодернистик проза, метафизик реализм, постколониаль мотивлар, интеллектуаль тенденция урын ала [Загидуллина].

Милли әдәбият гыйлемендә әдәби текстларны, жанрлык хасиятләре ягыннан даими өйрәнеп, сюжет корылышы, идея-эстетик камиллек яссылыгында бәяләп-шәрехләп бару әһәмияткә ия. Хәзерге татар прозасын бу ноктадан тикшергәндә, шунысы аерымачык күзгә ташлана: һәрвакыттагыча, «хикәя

үзгәрешләргә иң сизгер жанр булып кала» [Заһидуллина, б. 234]. Әдәби алымнарны төрләндергән һәм баеткан бүгенге әдипләр арасында М. Кәбиров, З. Хөснияр, А. Әхмәтгалиева, Р. Галиуллин, Р. Рахман, З. Хәким, И. Иксанова, Л. Әбударова, Л. Ибраһимова, Г. Әдһәм һ. б. хикәяләре аерылып тора. Язучылар татар хикәясендә традицион булган алымнардан психологизм, фәлсәфи гомумиләштерүләр, эмоциональлек, символлар теле белән эшләүне бүген дә үз итә, шул ук вакытта авангард алымнарны да читкә какмый. Күп кенә хикәяләрдә иҗтимагый проблемалар шәхес, кеше фәлсәфәсе мәсьәләләре белән тыгыз үрелеп сурәтләнеш ала.

Яңарыш һәм үсеш кичергән заман хикәясендә татар әдәбияты өчен традицион алымнарның яңа мөмкинлекләре барлана. А. Әхмәтгалиева хикәяләре [Әхмәтгалиева] шул яссылыкта игътибарны үзенә тарта [Загидуллина, б. 127]. Аларда язучы авылның киләчәге, кешеләр арасындагы мөнәсәбәтләр турында уйланулар аша яшәеш мәгънәсе хакында фикер белдерә. «Кайтаваз» әсәрендә моң образын кайма итеп урнаштыру, шартлы-метафорик сурәтләрне куллану, *сылу каеннар шавы, кызлар тавышы, челтерәгән инеш агышы* детальләрен хикәянең соңгы өлешендә *колакны иркәләгән моң, җил канатында тибрәлгән кайтаваз* дип кабатлау ярдәмендә ана горурлыгы турындагы фикер көчәйтелә. Әдәби детальләрдән *өй исе,өй төсе* ике яры болытларда кушылган елга образы белән янәшә куела, шул рәвешле, кешеләр арасындагы якты, ихлас мөнәсәбәтләргә нигезләнгән яшәеш тәртибе турындагы фикер үткәрелә. Буыннар кайтавазы – елга-вакытның ике яры ул, вакытларны бары үзара якты мөнәсәбәтләр генә тоташтырып тора ала дигән фикер җиткерелә. «Коткаручы» хикәясендә дә әдәби алымнарны төрләндерү ярдәмендә авторның тормыш асылы, яшәү мәгънәсе турындагы фәлсәфи карашы ассызыклана. Аның башлам өлешендәге *яз исе* детале бетем өлешендәге *тау бөтнеге, җиләк яфрагы исе* детальләре белән кайма хасил итә. Ибраһим-Рәйханә, Мансур тарихлары үлем экзистенциаль чигенә аяк атлаган кешене яшәү ягына чыгарып булган кебек, бетүгә йөз тоткан авыл-җәмгыятьне, кешелекне дә коткару мөмкин дигән фикерне алга чыгара.

А. Әхмәтгалиеваның «Тау итәгендә» хикәясендә моңарчы карьера баскычы, властька үрмәләү турында уйламаган гади укытучы – җир кешесенең авыл башлыгы итеп билгеләнү мөмкинлеге алдыннан булган кичерешләре эчке монолог алымы белән бәян ителә. Әсәрдәге төп фикерне аңларга *һавага чөелгән чалгы* детале ярдәм итә. Тау итәгендәге сары күзле ромашкалар, кыңгыраулар, кәрешкәләргә, мәмрәп пешкән җир җиләгенә, кырмыскалар оясына селтәнергә йөрәге җитмәгән ир, тиз арада җыелышка кайтырга кирәклеген ишетүгә, алыштырып куйгандай, чалгысын төшереп, нәзек билле чәчкәләргә селтәнгәнен сизми дә кала. Шул рәвешле, хисләр үзгәрә: «властька үрмәләү» омтылышы символик «тау итәгеннән югарыга ашыгу» дип ассызыклап куела [Әхмәтгалиева].

Гүзәл Әдһәмнең «Зәңгәр кашлы көмеш алка» [Әдһәм] хикәясендә көчле позициягә чыгарылган әдәби деталь үткән һәм бүгенге вакыт сызыгын – буыннарны тоташтыра. Айдарның Зәйтүнәгә карата хисләре үтә дә ихлас, әмма карьера хакына, ул алардан баш тартырга мәҗбүр. Якты хисләр истәлеге, буыннан буынга күчә торган матурлык – *алка*, еллар үткәч, Айдарны бер мәлгә үз асылына кайтара, хәтта ул кызы Нәзирәне тапканга сөенә дә кебек, ләкин, кәнәфинең тагын да югарырагы тәкъдим ителүгә, кызы турында мәгълүмат туплап биргән «Зәңгәр кашлы көмеш алка» операциясендә катнашканнарны юлыннан алып куя.

Сирень Якупованың «Туй алдыннан» [Якупова] хикәясендә лирик-эмоциональ дулкында гомернең гел туйлардан торуы, һәр чорның үз туе-бәйрәме булу турындагы фикер *күлмәк* детале ярдәмендә үстерелә. «Аты юкның...» хикәясендә Сабантуй мифологик мотивы, *ат* образының төрле вариацияләре кулланыла, «*ир-атсыз йорт*» «*ир-атсыз ил*» образы белән янәшә куелып, иҗтимагый проблематика калкытыла. «Әти моңы» [Якупова] хикәясендәге ятимлек, ата-тирәкне эзләү, моң мотивлары милли проблеманы белдерүгә хезмәт итә. Гөлинә Гыймадованың «Пәрәвез җебе яки кыз-әби кыйссасы» [Гыймадова] хикәясендә әхлакый бөтенлекнең вакыт сынавын үтүе, мәхәббәткә тугрылык турында фикер үткәрелә, төш алымы эчке халәтне әйтеп бирү вазифасын башкара.

Р. Галиуллин «Җиһан» [Галиуллин] хикәясендә ата кешенең көтеп алынган газиз кызын күмү фаҗигасен импрессионистик алымнар белән сөйләп бирә. Классик татар хикәясе буларак каралырга лаек бу әсәрне Д. Заһидуллина болай бәяли: «Әле генә кыз

баласын югалткан эти кеше, аның бабасы хәсрәтен автор, психологизм алымын кулланып, кабер казу вакыйгасында тергезә. Ялгышлардан тәүбәгә килү, иманга басу турында соңгы биш-ун елда шактый күп әсәрләр язылса да, төп фикернең ярдәмче рольдә, чишелеш булып килүе хикәяне үгет-нәсыйхәт яссылыгына төшүдән саклап кала алган» (тәрҗ. безнеке. – Г. Г.) [Загидуллина, б. 127–128].

Реалистик хикәяләр арасында Рифә Рахманның «Бәйрәм»е [Рахман, 2017] тетрәндергеч сюжеты, структур яктан камиллеге, проблема куелышы ягыннан игътибарга лаек. Әзербайҗан егетенә яратып кияүгә барган Гөлсарының язмышы туган нигезгә әйләнеп кайту тарихы кебек сурәтләнеш алган. Улын югалткач, ирен өйләндереп, аның бишенче баласына сөт әнисе булган Гөлсары фаҗигасендә «Гаяз Исхакыйлардан килгән корбанчыллык, сабырлык, зирәклек мотивлары калку яңгыраш ала» [Yusupov, Gilazov, б. 346]. И. Иксанованың «Балан чәчәге» җыентыгындагы [Иксанова] «Онытылган парад», «Сугыш корбаны» хикәяләре дә Бөек Ватан сугышы хакыйкатен, тылдагылар тормышын реалистик планда – ничек бар шулай чагылдыруы белән кызыклы.

Р. Габделхакованың 2004–2006 еллар аралыгында романтик пафос белән, кеше хисенең сафлыгын югары күтәреп язылган хикәяләрен бәяләп, Д. Заһидуллина болай ди: «Әдибәнең хикәя жанрында төп табышы – әсәр текстында, сюжетында берничә катламны берләштерү» (тәрҗ. безнеке. – *Г. Г.*) [Загидуллина, б. 121]. Язучының соңрак язылган «Фәрештәң булыр идем» әсәрендә, шифаханәдә авыру апасын назлап, иркәләп караган кызга бай егетнең гашыйк булуы романтик алымнар белән җиткерелә.

Шул рәвешле, традицион реалистик һәм романтик юнәлешләргә мөнәсәбәтле хикәяләрдә милли, шәркый мәдәният традицияләренең дәвам иттерелүе, Ә.Еникиләрдән килгән символлаштыру, шигъриләшә бара торган эпик тел, модернистик алымнарга мөрәҗәгать итү тенденцияләре күзәтелә.

М. Кәбиров, З. Хөснияр, З. Хәким, Л. Әбударова кебек әдипләр эшчәнлегендә авангард прозага мөнәсәбәтле хикәяләр күзәтелә. XXI гасыр башында милли хикәяне яңа юнәлешкә борган М. Кәбировның «Мин яратам сине» хикәясе [Кәбиров] постмодернистик тәҗрибәләренең чираттагысы булып тора. «Әсәр тулысы белән метафора» [Загидуллина, б. 177]: биредә автор фикере өстенлекле булудан туктап, дөнья хаос халәтендә, сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләре, кыйммәтләр, юнәлеш тотар үзәкләре булмаган хәлдә тасвирлана. М. Кәбиров укучы белән урын-вакыт яссылыгында уен кора, симулякрлар ярдәмендә аң төпкелендәге процесслар беренче планга чыгарыла.

З.Хөсниярның «Кичү» хикәясе [Хөснияр, 2012] проблема куелышы һәм авангард алымнар кулланылышы ягыннан игътибарга лаек. Бу әсәрдә дә әдәби алымнарны төрләндерү ярдәмендә авторның тормыш-яшәеш турындагы фикерләре җиткерелә [Гайнуллина, б. 102]. Язучы шартлы-метафорик сурәтлелек, дулкын образын кайма итеп урнаштыру ярдәмендә яшәеш турындагы әрнү-сызлануларын сөйләп бирә. Фәлсәфи проблеманың Зур Суны кичү – тормышта олы бер сынауны – яшәү белән үлем чиген үтү дип куелышы экзистенциаль мотивны көчәйтә. Аксакал архетибына якын торган картның «нигез чакыра» дип әрнүе – авторның инрәп су астына киткән әхлакый кануннарны, ышану-иманны, ягъни буыннардан килгән өнне укучысына искәртү омтылышы кебек кабул ителә. З. Хөснияр, укучы хәтерендә яши торган дини-мәдәни мәгълүматлар белән ассоциация тудырып, иҗтимагый проблеманы калкытып куюга ирешә.

Дин фәлсәфәләре яңача яңгыраган әсәрләр арасында Л. Әбударованың «Газап» [Әбударова] хикәясендә З. Хәкимнәрдән килгән авангард проза традицияләре дәвам иттерелә. Әсәрдә авангард алымнар ярдәмендә яшәешкә булган караш, мөнәсәбәтләр янәшә куела. Азгын егет белән саф кыз арасындагы мәхәббәт тарихы кебек башланган тема үзгә борылыш ала. Кыз бала азгынлык юлына баса, егет, киресенчә, ярата башлагач, рухи чистарыну, сафлану кичерә. Музыкант егетнең үз асылына кайтуы – газап нәтиҗәсе, диелә, ләкин Нәфисәне исә газап азгынлык юлында тота. Яратуның газап икәнлеге турындагы сүзләр чиркәүдә әйтелә: «Мәчеттә башкача. Чиркәүдә син Аллаһ улы белән үзең генә каласың. Күзгә-күз. Иисус Христос һәм син. Ә мәчеттә Аллаһ синең йөрәгеңдә, ә син үз-үзең белән» [Әбударова, б. 60]. Автор диннәр фәлсәфәсен янәшә куйганда, аның чикләрен уза, яшәеш фәлсәфәсен ярату белән бәйләп, экзистенциаль яссылыкта теркәп куя. Автор аң агышы, автоматик язу алымнарын кулланып,

шизоанализга мөрәҗәгать итеп, укучының акыл эшчәнлеген активлаштыра.

Хәзерге прозада сатирик шартлылыкка мөрәҗәгать итеп язылган хикәяләр шәлкеме игътибарга лаек. З. Хәкимнең фәлсәфи һәм сатирик прозасы узган гасыр ахырында татар иҗтимагый тәнкыйтен яңа баскычка күтәргән иде. Мәзәкчән ситуацияләрне сатирик максатларда файдалану, башка сатира алымнары авторның сатирик концепциясен тулы килеш кабул итәргә мөмкинлек бирә. «Җыр бәһасе» әсәрендә хикәяче проблеманы алдан ук «мәдәният өлкәсендә чуалып йөреп тамак туйдыручылар, сәнгать әһелләре тротуардан җим чүпләүче күгәрченнәрдән күбрәк» [Хәким, 2014] дип тәгаенли һәм бу күренешнең сәбәбен эзли. Ярлы-кыяфәтсез атаклы композиторга урамда очратып җылы сүзләр әйткәннән соң, мәшһүр шәхес, утыз мең акча сорап, гап-гади тамашачаны йөдәтеп бетерә, шантаж оештыра, ахыр чиктә суд аша илле мең итеп ала. Татарның данлыклы баянчысы Морпый Әүлиятовны (исеменең мәгънәсез, фамилиясе әүлия сүзеннән алынганы сатира алымы) күрә алмас дәрәҗәгә җиткән бу ир, ни гаҗәп, бераз вакыт үтеп, җырын янәдән тыңлаганнан соң, хушланып, үзен, беренче сораганда ук, акча бирмәгәнлегенә гаепле саный башлый. Кешедәге кимсенү, талантлы яки гадәти бер кеше булуга карамастан, аны шул дәрәҗәдә мәгънәсез көн итәргә этәрә, булыр-булмас сәнгать әсәренә мөкиббән китеп, без шушы хәлне үзебез бар итәбез, кебек аңланган автор карашы чишелеш төсендә тәкъдим ителә. Язучының «Наркокурьер» [Хәким, 2014] хикәясендә ярлы Мидхәтнең урлаган ботинкасы эчендә наркотиклар табылу вакыйгасы сөйләнелә. Мидхәт сорау алу барышында ботинканы урлаганлыгын таныярга мәҗбүр була, шулай азат ителә, тегесе дә судан коры чыга. Ботинка хуҗасы соңрак Мидхәткә азат ителү куанычыннан яңа ботинка бүләк итә, Мидхәт исә куркудан аны елгага ташлый. Сатирик бәян дип билгеләнгән «Сәер никрут» [Хәким, 2014] әсәрендә җәмгыятьнең саркастик моделе тудырыла. «Җәмгыятьне идеаль герой белән янәшә куеп бирүгә» [Загидуллина, б. 204] корылган бәяндә, илне саклар өчен, армиягә китәргә теләгән егет – гади җир кешесе – балта остасы психиатрлар, полиция, прокуратура хезмәткәрләре, депутатлар белән очраша. Егет белән булган хәлләрне сурәтләп, автор, субъектив фикерен алга чыгарудан бигрәк, уйланырга урын калдыра. Шул рәвешле, З. Хәкимнең сатирик модуска корылган хикәяләрендә кешеләрдәге гамьсезлек, беркатлылык, курку, кимсенү сыйфатлары фаш ителә.

Сатира остасы Ф. Баттал «Дөньяның асты өскә киләчәк» [Баттал] хикәясендә түбән уйгамәлләрдән көлүгә кешеләрнең барлык уйларын укый һәм белә торган *күзлек* детале ярдәмендә ирешә. Шул рәвешле автор җәмгыятьне басып алган азгынлык, фәхешлекне фаш итә. «Суялар гына...», «Кешеләр шәп – була яшәп» хикәяләрендә гаиләдә ир белән хатын арасындагы сансызлык, кансызлык, көнитештә җинаятьчелекнең гадәти күренешкә әверелә баруы ачы көлү объектлары булып тора.

Сатирик модуска корылган эпик текстлар арасында бәян жанрына нисбәтлеләре дә бар. Д. Заһидуллина 1980 еллардан башлап күп кенә язучылар үз романнарын һәм повестьларын бәян, кыйсса дип атый башладылар дигән карашта тора: «Бәян – хикәяләү, хәбәр итү, аңлату, хикәя яки сөйләп бирү. XIX йөз ахыры-XX йөз башында урта эпик жанр атамасы булып килә» (тәрҗ. безнеке. – *Г. Г.*) [Загидуллина, б. 135]. Әдәби алымнарны төрләндерүнең әсәр жанрын билгеләүгә йогынты ясавы билгеләнеп, аның «прозаның күчеш этабына» хас сыйфат икәнлеге ассызыклана [Загидуллина, б. 135]. Соңгы елларда дөнья күргән Н. Гыйматдинова, А. Әхмәтгалиева, Г. Гыйльманов, Р. Батулла, Ф. Бәйрәмова, Р. Рахман повесть-бәяннәре полифонизм (күптавышлылык), экзистенциаль мотивларга, психологизмның аң агышы алымына мөрәҗәгать итү ягыннан аеруча кызыклы.

Р. Рахманның «Көт син мине» бәяне [Рахман, 2014] сатирик пафосы, проблемалар куелышы белән игътибарны җәлеп итә. Сания-Зәйнулла тарихы ярдәмендә совет җәмгыятенә тәнкыйди бәя бирелә. Автор карашы, бердән, геройлар сөйләме аша белдерелә, икенчедән, Ф. Әмирханча, Т. Миңнуллинча, сатирик кимәлдә тәкъдим ителә. Әсәрдә гөнаһ-җәза мотивы да калкытып куела. Дуңгыз фермасы төзегән Якупны «*яшен сукмый, чир алмый*», ләкин сугышта мәгънәсез үлем белән китеп бара һ. б. Әдибә «Жди меня» шигырен кайма итеп урнаштыру, аның язылу тарихын сөйләү, укучы хәтерендә яши торган мәдәни мәгълүматлар белән ассоциация тудыру алымнары ярдәмендә текстны мәгънәви яктан киңәйтә.

Р. Батулланың «әкият, легенда теле белән язылган» [Загидуллина, б. 201] «Ике җүләр» повестенда [Батулла, 2014] җәмгыятьнең төрле

катламнарына бәя бирү максатыннан, Җүләр Габдулла һәм Җүләр Сирай образлары кулланыла. Вакыйгалар вакытын XX йөзнең 70-80 еллары дип төгәлләштереп, автор бүгенге җәмгыятькә хас гамьсезлек, ясалмалык, наданлык кебек проблемаларны күтәрә. Язучы, авыл җәмгыятендә генә түгел, зыялылар арасында да гамьсезлек җитәрлек дигән фикерне җиткерү өчен, китап укырга ярата торган Сираҗетдинне язучылар даирәсендә тасвирлый. Бу образ эшләнеше белән Т. Миңнуллинның Минһаҗ картын хәтерләтә. Сатирик һәм трагик пафос бер-берсенә керешеп китеп, Җүләр Сирайның үлеменнән бигрәк, авыл халкының Сирай үлгәч әрнүе тетрәндерә. Баксаң, Сирайның җүләр дә, гамьсез дә түгеллеген һәркем белә, кычкырып әйтмәсә дә, таный икән бит. Автор, «җүләрләр» җәмгыятендә сәер тоелган кеше тибын сурәтләү ярдәмендә, укучы хәтерендә яши торган дини-мәдәни мәгълүматлар белән ассоциация тудырып, иҗтимагый проблеманы калкытып куя. Хикәядә Сарташ авылы – сары таш дип бирелгән урын ике гасыр чиге татар прозасындагы «сары йорт» образы белән бәйләнештә укыла.

Бәян жанрындагы аерым әсәрләрдә иҗтимагый проблематика сентименталь пафос һәм экзистенциаль сагыш мотивы аша калку гәүдәләндерелә. Р. Габделхакованың «Соңгы сорау»ында [Габделхакова] акча эшләү, мал туплау, кунак җыю-сыйлау белән мәшгуль ананың балачактан мәхрүм ителгән газизләре Ания белән Илдар мисалында җәмгыятьнең байлар һәм ярлылар катламына бүленгәнлеге; мул тормышта үскән балаларның, өйдә игътибар, ана назы җитмәү аркасында, ялгыш юлга кереп китүләре, азгынлык, наркомания, җинаятьчелек проблемалары ялгызлык, чарасызлык, яшәүдән баш тарту кебек экзистенциаль мотивларга бәйләп күрсәтелә. Эшлексезлек, байлык артыннан куу, җинаятьчелек, гомумән, җәмгыятьнең әхлакый йөзе турында сораулар Н. Гыйматдинованың «Киребеткән», Кәрим Караның «Өч көнлек дөнья», Айдар Зәкиевнең «Уен» бәяНендә күтәрелә.

А.Әхмәтгалиева «Таллыкүлдә былбыл бар» [Әхмәтгалиева] бәянендә күптавышлылык, психологизм алымнарын төрләндерү, шулай ук экзистенциаль мотивларга мөрәҗәгать итү ярдәмендә иҗтимагый проблемаларны алгы планга чыгара. Эшмәкәр Шамил, эчкече Наилә күңелендәге тирәнгә яшерелгән әрнүсызланулар геройларның эчке монологы, татар укучысына таныш каен образына салынган җан авазы – каен монологы ярдәмендә көчәйтелә. Язучы үсмер чакта бер-берсенә ихлас сөюләрен әйтергә дә кыенсынган Шамил-Наиләнең бәхетсезлегендә җәмгыятьне дә гаепли һәм шул рәвешле илдәге иҗтимагый-сәяси барышка аналитик бәя тәкъдим итеЛә. Әсәрдә кешене чарасыз, көчсез ясый торган Үлем, Өметнең өзелүе, Гөнаһ һәм Җәза экзистенциаль мотивлары тәнкыйтьне тагын да тирәнәйтә «...урлашуга, талауга корылган заманда катлаулар арасында барлыкка килгән тирән упкын гади җир халкын көннән-көн үзенә ныграк тарта иде. Бу – куркыныч төпкел иде... Шунысы тагын да куркынычрак: кешеләр ул упкыннан ераграк китәсе, бер-берсенә кул сузып, яктылыкка, кояшка таба атлыйсы урында, ниндидер каһкаһәле ләззәт белән, аяк астында ялтыраган һәрнәрсәне акчага тиңләп, баш иеп артка таба йөгерәләр дә йөгерәләр... Иреннәре дога итеп бер генә теләкне кабатлый: акча, акча, акча. Аллаһы Тәгаләнең каты кисәтүе булганда, кинәт айнып та киткәндәй тоелалар» [Әхмәтгалиева, б. 117]. Бәян экзистенциаль сагыш белән өретелгән, чарасыздан баласын ташлап калдырган Наиләнең, кызы табылганнан соң, яшәүдән баш тартуы, Шамилнең хакыйкатьне белеп сызлануы мифологик мәгънә йөкләнгән акбүз ат, Таллыкүл, былбыл образлары аша көчәйтелә. Бүген авылны коткарып калу юллары бар дигән автор тавышы әби тәрбиясе алган, Наилә фаҗигасе аркасында үз асылына кайткан Шамил образы аша яңгыратыла. Шамил кызына әнисенең якты хисләрен-истәлеген җиткерәчәк, былбылны – илаһи матурлыкны танырга өйрәтәчәк, Алиянең йөрәгендә киңәшчесе – буыннардан калган әхлак кагыйдәләре – акбүз аты булачак.

Н. Гыйматдинованың «Нурулла» [Гыйматдинова, 2014] бәяне проблема куелышы һәм мөрәҗәгать ителгән әдәби алымнары белән үзенчәлекле. Авылдашлары клиник үлем кичергән Нуруллага әүлия дигән кушамат тага. Мәдәни герой образы алга чыгарыла: әүлия-Нурулла, бетүгә йөз тоткан авыл-колхоздагы иманны тергезү өчен, фани дөньяга кайтарыла. Авыл-җәмгыятьне хәрәмнән тыелу, иманга килү генә коткарып кала ала дигән автор карашы әрвахлар тавышы – Киләхмәт бабай сүзе кебек ишеттерелә. Нәсел-буыннар арасында бәйләнеш төш, үлем саташуы алымнары, Чурайбатыр атамасы аша мәгълүм миф белән бәйләү, Әүлия кабере дип бирелгән

урын образын сакральләштерү аша бирелә. Татарстандагы иң бай кешеләрнең берсе дип тасвирланган Минһаҗев образы аша нәселыруны инша язу өчен генә барлау; үзенең дөньяга ник килгәнен аңламыйча, иренең исемен дә кыскартып әйтә торган мыштым Саҗидә образы аша, кем баласы икәнеңне белмичә, ятимә булып йөрү проблемалары үткенлеге белән куела. Нурулланың «Дәфтәргә исем теркәп кенә шәҗәрә ботакларында яфрак бөреләнми ул» [Гыйматдинова, 2014, б. 44] дигән фикере кешеләр тарафыннан эшләнә торган вак, мәгънәсез гамәлләргә тәнкыйди бәя булып яңгырый. Үз туеннан качып киткән, ләкин шул ук вакытта үлем чигенә атлаган сөйгәнен фани дөньяга кайтарган Туйбикә-Нурулла сызыгы романтик яссылыкта бирелә. Д. Заһидуллина, әдибә иҗатын анализлап, аның әсәрләрендә романтик геройларның вазифаларын ачыклый. Язучы реалист Нурулланы олы хисләр, яшерен әрнү-сызланулар ярдәмендә «чистарта», романтик итә. Чөнки Нуруллага йөкләнгән миссияне – авыл һәм җәмгыятьне гөнаһ баткагыннан тартып алуны реалист герой гына башкарып чыга алмаячак. Димәк, әсәрдәге романтик сызык авторның мөнәсәбәтен күрсәтүгә хезмәт итә.

Н. Гыйматдинованың «Үлмәс» бәяне [Гыйматдинова, 2017] сюжет сызыгы ягыннан башка әсәрләре кебек мавыктыргыч та, гади дә. Үлмәс атлы карчыкның кешеләрне дәвалау тарихы кебек сурәтләнгән эчтәлектә автор берничә дин фәлсәфәсен очраштыра. Мәҗүси йолалар белән тәрбияләнгән Үлмәс атлы кыз бала, Заретдинга баргач, ислам динен кабул итә һәм гаиләсен саклап кала алмаса да, йөрәгенә уеп салган Коръән сүзләрен, мәчетне, Аллаһка тугрылыкны Анасы янына кайтканчы җуймый. Әсәрнең башлам һәм бетем өлешләрен Ана йортыннан китү (туган нигез, йорттан ваз кичү) һәм Ана янына әйләнеп кайту (физик үлем) мотивы үзара бәйли. Сюжет сызыгы совет җәмгыяте турындагы мифны җимерүне күздә тотып эшләнгән. Әсәрнең ярдәмче сюжет сызыгын барлыкка китергән Гөлҗиһан (Джиган) тарихы, әдибә әсәрләренә хас булганча, иҗтимагый проблематиканы реалистик планда калку итеп бирүгә, романтик алымнар ярдәмендә тәэсирлелекне көчәйтүгә хезмәт итә. Язучы, дин фәлсәфәсен тәкъдим итүне максат итсә дә, геройлар бирелеше ярдәмендә, аерым алганда, Үлмәс-Гамбәр тарихы белән аның чикләрен уза. Әсәрдә гади кешеләрнең динне аңлаулары, аны чынбарлыкка яраштырулары Үлмәс-Гамбәр тарафыннан инкарь ителә. 90 яшьлек карчык исеменнән үткәрелгән дөньяга караш – татарның буыннардан буыннарга күчкән яшәеш фәлсәфәсе кебек искә төшерелә. Карчык теле белән әйттерелә торган «ачкыч»лар татар укучысының мәдәни хәтерен активлаштыра («Аллаһ мохтаҗ бәндәсен безгә турылаган икән, шуңа чиксез шөкрана кыл!» [Гыйматдинова, 2017, б. 89]; «Кешеләр тарафыннан кылынган зыянга каршы сабыр бул» [Гыйматдинова, 2017, б. 72]. Ләкин нәкъ менә Гамбәр тарафыннан гап-гади яшәеш кануннарының онытылу сәбәбе дә әйттерелә: «Гөнаһым зур: курку күлмәге киеп җәфаланам» [Гыйматдинова, 2017, б. 12].

Үлмәс тарихы – күңелгә тирән кереп оялаган курку хисеннән котылу тарихы да. Ул әсәрне 1960–1980 еллар татар прозасының алтын мирасы белән тоташтыручы үзәк булып тора. Яратып кияүгә барган Үлмәсне зур сынаулар көтә. Иң элек ул исемен алыштыра, ләкин гомере буе бу атыннан өркеп яши. Безнең карашка, автор кешене куркудан үткәннәргә ихтирам коткара, ил-ватанны алыштырган, карашлар үзгәргән очракта да, хәтерне саклау тиеш дигән фикер үткәрә. Әрнү-сызланулар белән тулы тормыш кичергән Үлмәс, үләр алдыннан, берөзлексез Анасына омтыла, төшләнә. Ана – намус, эчке рухи көч, ихтыяр ул. Намусына беркайчан тап төшермәгән карчык нидән курка, ни өчен курка? Нәкъ шушы сызык игътибарны җәлеп итә дә инде. Ул аңа назлы хатын, акыллы-зирәк таяныч була алмый. Мөмкин идеме соң? Карчыкның ире, улы Рәшиткә бәйле үкенүләре аша автор фикере җиткерелә. Бер яктан, гаярь, икенче яктан башкалардан аерылыбрак торган Гамбәр эчтән көя, туры юл тапмый. Кешеләрнең тәнен дәвалый, аларга ышанычөмет сала, әмма үз тормышына кагылышлы гап-гади сорауларга аның җавабы юк. Гөлҗиһанның исемен алыштырырга мәҗбүр итүе дә – курку нәтиҗәсе. Абага – символик деталь («ул яшеренеп кенә төнлә чәчәк ата» [Гыйматдинова, 2017, б. 42]).

Үлмәс тарихы – яшеренеп чәчәк атучы гөл тарихы ул. Акъәби-Бибинурлар дәвамчысы, дала кызы, бөтен яшәешен ихластан игелек кылуга багышлаган Үлмәс атлы карчыкның куркуы, Сәмигулла кызы Гөлҗиһанны коткаргач, явыз күршесен кызы белән очраштыргач, үз оныгын аның белән кавыштыргач, кичерергә өйрәнгәч бетә (Сәмигулла, Мирхәйдәрләр сызыгы) (әби ак киндер күлмәген киеп, ак

яулыгын бәйли). Ул да гүя бакыйлыкка күчми, татарның тыныч-сабыр, бик күпне үткәрә белә торган зирәк акылын үз итә. Күренгәнчә, Н. Гыйматдинованың 2017 елда дөнья күргән «Үлмәс» әсәрендә 1965 елны иҗат ителгән Акъәби тарихы яңадан «укыла», сурәтләнә. Язучы әсәрендә элгәрге традицияләр дәвам ителеп кенә калмый, ә алар яңа социаль һәм мәдәни шартларда яңартыла да.

Факил Сафинның «Тулган ай» [Сафин] повесте кешеләрнең вәхшилеге турындагы фикерне шартлы-метафорик кимәлдә җиткерү ягыннан әһәмиятле. Әдип Тулганай кушаматлы эт образын кешеләрнең гамьсезлеген, кансызлыгын бәяләү өчен куллана. *Тулган ай* детале исә яшәеш асылы турындагы фикерләрне фәлсәфи гомумиләштерә. Кеше фаҗигасен сентименталь төгәллектә бирү җәһәтеннән Ринат Камалның «Таня-Таңсылу», К. Булатованың «Яшел яфрак – яшәү төсе» бәяннәрен, Сәмига Сәүбәнованың «Әниләр шундый инде алар» хикәясен аерып куярга мөмкин булыр иде. Шул рәвешле, бүгенге прозадагы повестьта әдәби алымнарны төрләндерү, авангардка борылу жанрлар үзгәрешенә дә алып килә.

XXI гасыр дөнья әдәбиятында роман иң зур үзгәрешләр кичергән жанрлардан санала. Соңгы еллардагы милли прозада роман жанрының сыйфат үзгәреше ягыннан алга китеше сизелә. Хәзерге татар прозасында күпсанлы зур күләмле эпик текстлардан тема яңалыгы, сюжет структурасы һәм әдәби алымнар байлыгы белән аерылып торган романнар рәтенә З. Хәкимнең «Легионер», З. Хөсниярның «Гарасат», В. Имамовның «Карабәк», Ф. Бәйрәмованың «Һиҗрәт», М. Әмирхановның «Тәхетсез патша» һ. б. кертергә мөмкин.

Сугыш батырларына дан җырлаган, М. Җәлил образының әдәби укылышын күп тапкырлар тәкъдим иткән татар прозасының хәзерге чорында Бөек Ватан сугышы елларында совет коллаборационизмы темасын сурәтләгән роман дөнья күрде. Икенче Бөтендөнья сугышы елларында Өченче рейхның төрки-мөселман халыклары белән сәяси һәм сугышчан хезмәттәшлек урнаштыру омтылышы тарихчы галим И. Гыйләҗев тарафыннан тирән өйрәнелгән [Гилязов]. Фәнни хезмәт беренче тапкыр басылып чыкканнан соң, дистә ел үтүгә, әлеге тема З. Хәкимнең драма һәм романында әдәби чагылыш тапты [Хәким, 2009]. Язучының «Легионер» романында милли яшәеш моделе тергезелә. Автор татар тормышының борынгыдан үзгәрми килгән рәвешен Кызылъяр авылы сурәтенә салып бәяли. Романның төп сюжет сызыгында вакыйгалар вакыты тарихи билгеләнеш ала: 1941 елның июнь аенда башланган вакыйгалар 2005 елда төгәлләнә. Шәхси сюжет сызыгындагы Яббар-Әнсар каршылыгы иҗтимагый сызыкта үзенчәлекле борылыш ала. Фатыйманы бүлә алмаган егетләргә, мәсьәләне хәл итүгә, Сәет булыша, аннары тормыш сөйгән ярларны үзе аралый. Тексттагы Сәет образы исә Нәгыймнең дәвамчысы, гадел, олпат, киңәшче буларак кабул ителә. Яббар теле белән автор Сәетнең әтисен кабатларга тиешлеген һәрвакыт искәртеп тора. Сюжет сызыгында әсирлектән, Себердән исән-сау әйләнеп кайткан Яббарны иң беренче булып гаепләгән кешеләрнең авылдашлары булу трагик пафосны көчәйтә, хыянәт проблемасын иҗтимагый яссылыктан гомумкешелек яссылыгына күчерә. Әсәрдә Нәгыймнең Яббарга «нәселгә мәңге юылмаслык тап төште» дигән карашының үзгәрү тарихы сөйләнә. Нык ихтыярлы, нечкә күңелле, гадел, якты омтылышлы егет авылдашлары, туганнары хыянәте алдында югалып кала, үзенә кул салырга уйлый, ләкин ныклыгын җуймый. З. Хәкимнең Яббары татар кешесенең гасырлар дәвамында уелган мәгълүмат-кануннарын, буыннардан килгән ныклы нигезен – гармониягә омтылышын, юлын күзәтеп торырга, бәяләргә тиешле символик мәгънәле образ буларак бәяләнә. Яббарның оныгы милли яшәеш турындагы хакыйкатьне җиткерүче итеп тәкъдим ителә. Татар кешесе, үз асылын югалтмас өчен, хәтерен-байлыгын сакларга, илаһига омтылышын – горурлыгын җуймаска тиеш, ди З. Хәким.

Яңа, постмодернистик роман заман сурәтен тергезү һәм бәяләү өчен, моңа кадәр сүз сәнгатендә билгеле булмаган мөмкинлекләр ача. Д. Заһидуллина З. Хөсниярның «Гарасат» романын [Хөснияр, 2014] «чор әдәбияты фонында үз урынын алачак постмодернизмның алым-формалары белән баетылган яңа татар романы» буларак бәяли, әсәрдә күпмәгънәле, ассоциатив, интеллектуаль романга хас булганча, «сюжеттан зуррак мөстәкыйль катламнар» (тәрҗ. безнеке. – *Г. Г.*) [Загидуллина, б. 228] урын ала, дип шәрехли.

Ф. Бәйрәмованың «Һиҗрәт» тарихи романы Мәхмүт Галәү әсәрләре традицияләрен яңарта. Романның тетрәндергеч сюжеты, экзистенциаль әрнүләр белән сугарылган әчке көе, укучы игътибарын тотып, җыеп тора. Әсәрнең башыннан алып ахырына кадәр авторның

иманга тугрылык турындагы карашы үткәреләә. Биредә татар халкы тарихы, дин тарихы белән тыгыз үрелеп, гаҗәеп көчле яңгыраш ала. Публицистик катлам романдагы әрнү-сызланулар сызыгын авторныкы итеп кабул итәргә мөмкинлек бирә.

Тарихи прозада, мифлаштыру алымына мөрәҗәгать итеп, романтик яссылыкта идеаль герой сурәте тудырыла. В. Имамовның «Карабәк» [Имамов] романы XIV гасырның икенче яртысында булып үткән тарихи вакыйгаларны тасвир итә. Бу әсәрнең бүгенге мәдәни-иҗтимагый барыштагы урынын билгеләп, И. Заһидуллин болай дип яза: «Милли идеология шанлы тарихи темаларга мохтаҗ, бигрәк тә милли күтәрелеш һәм кризис вакытларында тарихи әсәрләргә ихтыяҗ арта, тарихи әсәрләр татар укучысының тарихи хәтерен яңартуда мөһим роль уйный» [Заһидуллин]. Романда бүгенге реалистик прозадагы милли каһаман образын камил инсан концепциясенә туры китереп тәкъдим итү тенденциясе күренә. Габдулла (Карабәк) – татар кешесенең аң төпкелендәге гаярь, ихлас, көчле, көрәшче сыйфатларының җыелма төстә гәүдәләнеше ул. Шул рәвешле, тарихны тергезү белән беррәттән, әлеге роман укучы хәтерендә, аң төпкелендә яши торган мәгълүматларны файдалануга да йөз тота. Шулай итеп, реалистик романда интеллектуаль әдәбиятка хас алымнарга максатчан мөрәҗәгать ителә.

Хәзерге татар прозасына жанрлык хасиятләре, әдәби алымнар яссылыгында күзәтү ясаганнан соң, аны тагын да камилләштерү юнәлешендә түбәндәгеләрне әйтергә мөмкин. Язучылар әдәби концепция максатында аллегорик, шартлы-ассоциатив, метофорик сурәтне көчәйтсәләр, эстетик яктан камиллеккә, тәэсирлерәккә ирешү мөмкинлеге артыр иде. Проза әсәрләрендә кеше фаҗигасен сурәтләү, тормышны хисләр тарихы итеп күрсәтү барышында укучы хәтерендә яши торган мәдәни мәгълүматларны файдалану укучының акыл эшчәнлеген активлаштыруга, аны да иҗат эшенә тартуга юл ачачак.

Соңгы еллар татар прозасында, хикәя, повесть, бәян, роман жанрлары әдәби алымнарны төрләндерү, традицион алымнарны куллану белән беррәттән, авангард алымнарга мөрәҗәгать итү ягыннан сыйфат үзгәрешләре кичерә. Шул сәбәпле милли прозада күчеш чорына хас аерым билгеләр дә күзәтелә. Повесть жанрының бәян дип тәкъдим ителүе, хикәя жанрының авангард юнәлешкә тартылуы, роман жанрының, тарихи темаларны үз итеп, интеллектуаль әдәбиятка хас алымнар белән баюы хәзерге татар прозасын жанрлык хасияләре яссылыгында бәяләүнең әһәмиятен дәлилли.

Әдәбият

Әбударова Л. Газап // Идел. 2017. № 3. Б. 53–62.

Әдһәм Г. Зәңгәр кашлы көмеш алка // Казан утлары. 2014. № 5. Б. 5–58.

Әхмәтгалиева А. Таллыкүлдә былбыл бар: повестьлар, хикәяләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. 285 б.

Баттал Ф. Аз-азлап кына: юмористик һәм сатирик әсәрләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 2014. 381 б.

Батулла Р. Ике җүләр // Казан утлары. 2014. № 4. Б. 64–89.

Габделхакова Р. Соңгы сорау // Казан утлары. 2014. № 3. Б. 11–14.

Гайнуллина Г. Р. Зиннур Хөсниярның «Кичү» хикәясендә авангард алымнар // Татарское языкознание в контексте Евразийской гуманитарной науки: материалы Международной научно-практической конференции (Казань, 1–4 ноября 2016 г.) / под ред. Р. Р. Замалетдинова, Г. Р. Галиуллиной. Казань: изд-во Казан. ун.-та, 2016. С. 101–104.

Галиуллин Р. Җиһан // Казан утлары. 2014. № 12. Б. 104–108.

Гыймадова Г. Пәрәвез җебе яки кыз-әби кыйссасы // Казан утлары. 2014. № 3. Б. 52–61.

Гыйматдинова Н. Нурулла // Казан утлары. 2014. № 7. Б. 12–101.

Гыйматдинова Н. Үлмәс // Казан утлары. 2017. № 9. Б. 3–101.

Заһидуллина Д. Ф. Яңа дулкында (1980–2000 еллар татар прозасында традицияләр һәм яңачалык). Казан: Мәгариф, 2006. 255 б.

Иксанова И. В. Балан чәчәге: повесть, хикәяләр, телевизион фильм һәм сценарий, эссе. Казан: Татар. кит. нәшр., 2016. 189 б.

Имамов В. Карабәк // Казан утлары. 2017. № 5. Б. 11–77; № 6. Б. 7–79.

Кәбиров М. Китап: роман, хикәяләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 2017. 461 б.

Рахман Р. Бәйрәм // Казан утлары. 2017. № 4. Б. 93–107.

Рахман Р. Көт син мине // Казан утлары. 2014. № 12. Б. 76–103.

Сафин Ф. Тулган ай // Казан утлары. 2014. №4. Б. 110-118.

Хак тарихны кайтару юлында // Казан утлары. 2017. № 10. Б. 120–136.

Хәким З. Җыр бәһасе // Казан утлары. 2014. № 11. Б. 24–58.

Хәким З. Легионер: роман, повестьлар, хикәяләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. 367 б.

Хәким З. Наркокурьер // Казан утлары. 2014. № 10. Б. 22–64.

Хәким З. Сәер никрут // Казан утлары. 2014. № 11. Б. 13–53.

Хөснияр З. Гарасат: роман-дилогия. Казан: «Хузур» нәшрият йорты, 2014. 520 б.

Хөснияр З. Кичү: хикәяләр, повестьлар, роман-диология. Казан: Татар. кит. нәшр., 2012. 575 б.

Якупова С. Хикәяләр // Казан утлары. 2014. № 3. Б. 55–100.

Гилязов И. А. Легион «Идель-Урал». Москва: Вече, 2009. 299 с.

Загидуллина Д. Ф. Современная татарская проза (1986–2016 г.г.): основные тенденции историко-литературного процесса. Казань: Изд-во Академии наук РТ, 2017. 246 с.

Iusupov A. V., Gilazov T. Sh. (2016). The Critic Jahmal Validi in the Context of Literary, Theoretical and Philosophical Searches of the Beginning of the XX Century Literature. Journal of Language and Literature, ISSN: 2078– 0303, Vol. 7. No. 2. May, pp. 344–347.

СОВРЕМЕННАЯ ТАТАРСКАЯ ПРОЗА: ЖАНРОВОЕ СВОЕОБРАЗИЕ, ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПРИЕМЫ

Гульфия Расилевна Гайнуллина,
Казанский федеральный университет,
Россия, 420008, г. Казань, ул. Кремлевская, д. 18,
gulfiarasilevna@mail.ru.

В статье на основе анализа ряда произведений выявляется жанровое своеобразие современной татарской прозы, богатство художественных средств. Определены ключевые тенденции в прозе последних лет. Констатируется, что рассказ как жанр переживает обновление и рост, особенно в плане философских обобщений, использовании традиционных средств психологизма, эмоциональной тональности, символов. В рассказах последних лет общественно-социальные проблемы переплетаются с философскими, антропологическими. Рассказы А. Ахметгалиевой отличает приверженность к национальным традициям, ориентация на восточную эстетику, стремление к лиризации прозы. В рассказах Р. Галиуллина, Г.Адхама, Р. Рахман, И. Иксановой, Л. Ибрагимовой и др. доминирует экзистенциальная проблематика, которая находит воплощение через разнообразие поэтических приемов. М. Кабиров, З. Хуснияр, Л. Абударова создают рассказы, которые относятся к авангардной прозе. В жанре повести доминирует сатирическая образность (З. Хаким, Р. Батулла, Ф. Баттал, Р. Рахман и др.). В жанре бэян экзистенциальные мотивы переплетаются с идеей возвращения к истокам, возрождением патриархальных нравственных ценностей. (А. Ахметгалиева, Н. Гыйматдинова и др.). Зримые изменения в XXI веке переживает жанр романа, особенно в плане национального своеобразия. Выделяются в плане новаторства тематики, структуры сюжета и богатства поэтических средств романы З. Хакима, З. Хуснияра, Ф. Байрамовой, В. Имамова.

В статье систематизированы работы по современной татарской прозе (Д. Загидуллина, М. Хабутдинова, Л. Давлетшина, А. Шамсутова и др.).

Ключевые слова: современная татарская проза, рассказ, повесть, бэян, роман, экзистенциальные мотивы, психологизм, символы.